

Drago Druškovič

O VORANČEVI ANTITETIČNI NARAVNANOSTI

Prispevek naj bi obsegel popis z nekaj dopolnili, kolikor so ta del pisateljeve naravnosti preučevali ali vsaj nanj opozorili s podmenami literarni teoretiki.

Opredelevitev tovrstnega pisateljevega nasprotovanja stvaritvam drugih ima več razsežnosti, nanjo naletim v pisateljevih mnenjih, izjavah, v načelni, tudi politični usmerjenosti, notranji ali bolj zunanji naravnosti. Znanih je nekaj tovrstnih pobud pri pisanju romana in novel po kmečki snovi, tudi pri zbirki mladini namenjenih črtic.

Na začetek Prežihovega pisateljevanja sodi ugotovitev o drugačni zaznavi in upodobitvi hlapca Jerneja v črtici *Poslednji pot*. Vemo tudi, da je imel Voranc do Cankarjeve proze nadvse bližnji odnos bralca in občudovalca.

Inventar doslej znanega Vorančevega antitetičnega odnosa po preučevanjih, ki naj jih imenujemo s skupno opredelitvijo hamsunski kompleks, in dotikajoče se druge raziskave nas s podmenami vred pripeljejo do zanimivih možnosti, vse to le ob natančnejšem branju. V ZD 5 smo našli znaten seznam romanov, obravnav predvsem v romanu, npr. po snovi iz prve svetovne vojne in je tako iz domače ali tuje literature, in to ne glede na to, ali je Prežih imel kdaj v rokah roman bolj ali manj kakovostne proze in prejel kakršnokoli spodbudo. Manj so spoznani vplivi posredne narave. Pri navajanih primerih ne mislimo zmanjšati pisateljeve izvirnosti.

Še pred izidom prve črtice (1908) omenja dr. J. Kotnik, da mu je Voranc rekel, se mi zdi, da so nekatere takšne (črtice v DP), da bi si skoraj tudi jaz upal napisati kaj podobnega.¹ Dve leti zatem je Zofka Kvedrova natisnila v DP črtico *Poslednji pot*. Če to črtico primerjamo s Cankarjevim *Hlapcem Jernejem* in njegovo pravico, se nam odkrije, kako po svoje je oblikoval Lovro Kuhar motiv, v nekem pomenu že antitetično. Prežih je s hlapčevim imenom Jernej začel pripoved s smrtjo starega gospodarja in nadaljeval vse do spopada z mladim gospodarjem. Po izgonu hlapca od domačije je nadaljeval s svojo varianto in končal s hlapčevim spoznanjem o lastni nekoristnosti, splošni socialni neizogibnosti in njegovim koncem, mrtvo-udom. Vemo, da je že kot hlapec znal marsikaj iz Cankarjevih del na pamet², a ga je že tisti čas kmečki občutek za resničnost navedel na nasprotno verzijo.

Čeprav priča Vorančeva uporaba motiva o razsežnosti prodiranja Cankarjeve novele, nas ravno Voranc s svojim opisovanjem življenja hlapcev navede, kako je skromni slovstveni poizkus segel s svojim realizmom v nova deskriptivna območja. Leto ali dve zatem pa je v črtici *Iz našega življenja* (I, II, 1912) Voranc zapisal:

¹ PrZ, 93.

² ZDI, 483.

– No, pa že mora tako biti, gospodar bo ukazal in ne narobe.³ –

Na prvi stopnji Vorančevega razvoja je dalje za našo podmeno zanimiv njegov odnos do Gorkega. Sam ga imenuje, ljubljenca, njegova mentorica Kvedrova in I. Albrecht le za prisposodobu, primerjavo z domačim začetnikom. Anton Slodnjak opozarja na razlike med Kuharjevimi pesimističnimi in Gorkega optimističnimi črticami. Pri prvem po njegovem tržaškem potepuškem pohodu na tuje, pri drugem pa je dosti več – sončnih žarkov –.⁴ Več v glavni opombi k ZDI, 485. Za zadnje pisateljevo obdobje navaja Jože Koruza, kako po svoje in različno dojema od Gorkega ljudsko slovstvo, kljub temu da mu ruski pisatelj pomeni avtoriteto.⁵ Naposled Voranc začetnik opisuje z veliko natančnostjo z vsemi robotostmi nadrobnosti, vsekakor zavedajoč se svojega nasprotovanja meščanskemu okusu. Komaj bi mogli predvideti, da je mladi pisatelj v Kotljah kaj vedel o Zolajevem naturalističnem besednjaku, ko je pisal o svojem življenju v hlevu.⁶ Koliko se je začetnik zavedal, da je s samo rabo svojega izrazja pri opisovanju »življenja v hlevu«, s svojim slogom in tako imenovano nizko jezikovno prvino hudo nasprotoval dotlej uveljavljenim opisovanjem kmečkega okolja. Pri očrtu pisateljeve zgodnje osebnosti kaže upoštevatlivo težnjo k avtonomnosti, različnosti in predvsem za uveljavljanjem.

»Hamsunski kompleks« poimenujmo razmišljanje raznih avtorjev, da je Lovro Kuhar bojda napisal Jamnico, roman o »prekletstvu« zemlje kot antitezo Hamsunovemu »Blagoslovu zemlje«.⁷ V zgodnjem življenjepisu (13. 9. 1920) omenja Lovro Kuhar Franu Albrehtu, da se je ob ruski, nemški in angleški literaturi seznanil »osobito s skandinavsko« literaturo.⁸ V življenjepisu za Pen pa pove: »Pisal sem tudi za norveški list, Arbeideren, itd.«⁹

V razpravi »ob pisateljski štiridesetletnici Prežihovega Voranca« navaja Anton Slodnjak, da je pisatelja zanimal Björnson; Ibsena in Strindberga ni maral.¹⁰

O Ibsenovi dramatikii se je pogovarjal med letoma 1940–41 tudi z Josipom Vidmarjem.¹¹

Jože Koruza pa je mislil, da je L. Kuhar bral Hamsunova dela pred odhodom na Norveško.¹²

Skoraj desetletje je sodeloval s časnikarskimi prispevki pri evropskih komunističnih glasilih. In po omenjeni Slodnjakovi študiji je: »V norveškem partijskem glasilu 1933. l. označil slovečnega pisatelja Knuta Hamsuna kot predhodnika fašizma, kar je izzvalo hude polemike.«

To je tudi mene napotilo k poizkusu pojasnitve. In tako sta mi pri opombah v deveti knjigi Prežihovih ZD pomagala Drago Kunc, takrat veleposlanik v Oslu, in norveški jezik in literaturo študirajoči Ljubo Rajič, s podatki o pisateljevem obisku Norveške 1932. leta. A tudi iz spominskega zapisa nekdanjega Vorančevega spremljevalca H. Hermansena nismo v zvezi s Hamsunom izvedeli ničesar, tudi ne iz ohranjenega časnika, Arbeiderena 1932 in 1933, nič o omenjeni polemiki, niti v novejši norveškemu Nobelovcu posvečeni bibliografiji (1973).¹³

Pogovor s prof. Slodnjakom, junija 1974, ni pripomogel k pojasnilu, odkod je

³ ZDI, 523.

⁴ Obzornik, 1950, 1–2.

⁵ Prežihov Voranc in ljudska tradicija; SR, 1976, št. 1.⁶ Iz mojega življenja II. ZDI, 190.

⁷ Markens Grode, izvornik 1917, nemšk. p. 1918, slov. p. R. Kresal 1929.

⁸ ZDXI, 50.

⁹ ZDXI, 309.

¹⁰ Obzornik 1950, 1–2.

¹¹ ZDVII, 305.

¹² ZDII, 450.

avtor študije dobil podatek, ki ga je navedel na vprašljivo trditev. Še vnaprej je ostala domneva, da bi Voranc utegnil članek zoper Hamsuna napisati, a tega niso natisnili.

Nobelov nagrajenec za literaturo 1920 se je prvič oglašil v tisku v prid Hitlerja in nacionalsocialistične Nemčije 1934. 1. V letu, ko je Voranc napisal na Dunaju novelo *Boj na požiralniku*.¹⁴

Norvežan je v dveh člankih nasprotoval predlogu, naj bi podelili Nobelovo nagrado za mir nemškemu pisatelju Carlu von Ossietzkemu, ki je bil takrat že v nemškem koncentracijskem taborišču. Pri razmišljanju je dopuščeno tudi ugibanje, da je Prežih najbrž na Dunaju lahko izvedel za nacionalsocializmu naklonjeni nastop skandinavskega pisca. Od 1934–36, ko so naposled Ossietzkemu podelili omenjeno nagrado, je bilo v evropski javnosti kar nekaj sporočil uglednih avtorjev še zato, ker se je Hamsun znova zavzemal na strani Hitlerja in zoper znanega pacifista. V prid Ossietzkemu se je oglašil tudi Hamsunov rojak Grieg Nordhal. Zapis o tem je objavila tudi slovenska revija *Modra ptica*, hkrati z recenzijo o knjigi o Ossietzku.¹⁵

A treba je pomisliti na tisto, kar je v letih 1934–37 zaposlovalo Lovra Kuharja; opisali smo to, ali vsaj označili v glavni opombi k deseti knjigi Vorančevih zbranih spisov. L. Kuhar se je ob polovici 1934 preselil v Pariz, se vrnil za čas na Dunaj in naposled iz francoskega glavnega mesta odšel v Prago – zatem pa preživel nepolni dve leti (15 mesecev) v zaporih na Češkem in v Avstriji. V 1934. 1. je Voranc s psevdonimom Peter Zdovc objavil v *Književnosti* prvo reportažo o svojih romanjih po tujem: *Semenj belih sužnjevc (ljudi)*. A tudi iz dopisovanja z Dragom Gustinčičem in Ivanom Regentom ni omembe v zvezi z Norvežanom.

Preostane še razmislek o razliki med prvim in drugim natisom skandinavskega potopisa. Prvič ga je natisnil v ponedeljkovi izdaji *Jutra*, 15. 4. 1940. Po primerjavi z natisom v knjigi z novim naslovom *Mrzla dežela – topla srca vidimo*, da v prvem natisu ni polemičnih stavkov zoper Hamsuna in druge norveške pisatelje.¹⁶

Prijatelju Vinku Möderndorferju je Voranc sporočil (25. 5. 46): »Zdaj pišem zadnje strani za knjigo *Borba na tujih tleh*; to je zbirka evropskih potopisov, le dve novi stvari. Ne le da ima v zbirki natisnjeni potopis kritične opazke zoper Hamsuna, so tu bolj v ospredju še primeri o ustroju kmečkega gospodarstva. Je morebiti ta del prej odpadel zaradi takratnega dogajanja v skandinavskem svetu? 9. aprila so Nemci vdrli na Norveško. Je o črtanju odločilo uredništvo dnevnika?

Odbrali smo nekaj drobcev iz opomb k ZDIX, uredniku sta jih oskrbela že navedena sodelavca iz Norveške. To je nekaj Vorančevih spominskih odmkov na obiskane kraje in čas, tudi v zvezi s finansiranjem kolonizacije in opisom stavk. Do tega je lahko prišlo po več kot desetletju od skandinavskega obiska. Pretiran je tudi opis tlačanstva, napaka se je vrnila celo pri opisovanju jedi itn. Prežihove dopolnitve v knjigi so kritično priostrene predvsem na »pisateljsko resničnost in resničnost življenja samega,« na kar opozarja tudi Jože Pogačnik.¹⁷

Ne vemo, ali je Prežih poznal povojno Hamsunovo usodo, usodo osvajalčevega pomagača. Hamsuna so aretirali 1945 in ga obsodili zaradi narodnega izdajstva, sodelovanja s Quislingom (1948) – kljub njegovi visoki starosti.¹⁸

¹⁴ J. Koruza, ZDII, opombe, 476.

¹⁵ K. Singer, F. Burger, Carl von Ossietzky, 1937, MP 1936–37, 368.

¹⁶ ZDIX, Dodatek, 306, 578, 687, 707.

¹⁷ Sdb, 1980, 373.

¹⁸ Thornhild Hansen, *Der Hamsun Prozes*, Hamburg 1979, izv. v danščini.

Ob Vorančevi antitetičnosti pa kot bravci vendarle lahko dojamemo zgodbo v odgovor Hamsunovemu »blagoslovu« zemlje. Kakorkoliže bi poimenovali to storijsko pravim jobovskim zaporedjem nesreč, ki se zgrnejo na borno hribovsko družino majhnega poljedelca. A. Slodnjak omenja tudi vsebinsko reminiscenco na Nordijca, čeprav se zdi meni Vorančeva pripoved bolj klena, kakor je to pri Hamsunu. Mislim na dokaj dramatično strnjeno opis neutrudljivega nočnega skrivnega in paralelnega garaštva obeh Dihurjev. V »Blagoslovu« je ta motiv paralelnega, skrivnega garaštva nekajkrat ponovljen pri delu Izaka in Inger, a ne doseže enakega poudarka.¹⁹

Prva natančna primerjava romana Jamnica s Hamsunovim romanom Janeza Mrdaviča »K razumevanju Jamnice« se odlikuje z dandanes veljavnimi izhodišči. Avtor je opozoril na to, da bi premočrtna primerjava bila nenatančna in krivična Norvežanu, če ne bi upoštevala hudo različnih okolij in okoliščin.²⁰

Pri antitezi blagoslov – prekletstvo ni šlo le za zunanje pojmovanje in spodbudo negativne narave, ne samo za dražljaj pri zametku leposlovnega dela, pa čeprav je o tem govoril sam pistolj V. Razgoršku in B. Arnič. Kakor kaže, je prišlo kar do dveh stopenj pri razvoju, ko se je Voranc lotil opisovanja domačega, hotuljskega univerzuma – soseske.

Janez Mrdavič je obrazložil, da je imel Voranc odpor do Hamsunovega romana, a da so bile pri Prežihu snovne prvine domačega sveta že od prej kot plod njegovih življenjskih izkušenj – od najzgodnejših doživetij naprej.

Pri osamljenem obdelovalcu hribovske zemlje, boju zoper pošastnost te, pisatelj ni iskal le literarne razrešitve. Stiska je že hudo prizadevala poljedelska območja. Znana je kopica predvsem strokovnih, socioloških del, ki so jih v drugem desetletju med vojnama namenjali mnogi avtorji slovenski vasi; Lovro Kuhar je to spremljal in je najti nekaj odmeva tudi v nekaterih njegovih pisnih iz tistega časa. Hkrati je do nadrobnosti lovil sporočila o dogajanju v domačih Kotljah, in to od prvih dni svojega emigrantstva. Tako si lahko zamišljamo dozorevanje sestavin za pripoved o domači soseski, v ospredju z likom trdnega, konzervativnega kmeta Munka (po vzoru strica Lenarta), kmeta, ki ne mara ne mesta ne industrije itn. Kljub temu kot eden protagonistov kmetstva vendarle pristane na zvezo, na sodelovanje dveh slojev (razredov): kmeta in delavca, čeprav drugega sloja ne ceni preveč. Presenetljivo – ima nekaj bližine s Hamsunovim Izakom, tudi ta zavrača industrijo, mesto in podobne stvari. Vendar je Norvežan upodobil predvsem nekakšnega prabdelovalca, brezčasovnega, nezgodovinskega: mitološki lik – ob njem pa le živi tudi norveška vsakdanost; tudi narava ni vseskozi naklonjena obdelovalcu (suše), preprostost vodi celo k detomoru itn. V poljedelstvu, zemlji, vidi Norvežan rešitev pred zlom tehnike in družbenimi stiskami in slabostmi. – Prav to je po mnenju nemškega literarnega esejista pripomoglo k veliki nakladi in uspehu nemškega prevoda v času po izgubljeni vojni (1918); roman je izpolnil duhovno praznino in postal neke vrste zdravilo po velikem polomu – še pred nastopom nacionalsocializma.²¹

Človek iz znatno industrializiranega srednjeevropskega sveta – Nemčije je dojemal drugače, kakor tisti na njega obrobju – v Sloveniji, kjer je bila drugačna tudi razporeditev v gospodarstvu – v prid še poljedelstvu. Po štetju 1931 se je npr. ukvarjalo s poljedelstvom nekaj čez 77 odstotkov, v Kotljah (Jamnici), v Šentanelu nad 85, v Koprivni 69, na Tolstem vrhu 62 odstotkov. V urbanih in industrijskih

¹⁹ Op. cit., str. 8, 20, 43.

²⁰ PrZ 1957, 298–323.

²¹ Peter Mendelsohn, Knut Hamsun, Monat, 1953, št. 55.

naseljih: v Prevaljah 32, v Črni 28, v Mežici 14 (rudnik) in na Ravnah: Guštanju (železarna) nekaj nad 6 odst.²²

Po Antonu Slodnjaku je Hamsun v tridesetih letih s svojim kmetstvu posvečenim romanom »deloval na naše mlade pripovednike kot opomin, zgled in klic na tekmovanje.«²³

Blagoslovu zemlje je v naslednjem letu (1930) sledil še prevod romana Pan in je tako Nordijec doživel še en odziv pri nas. Območje obeh prevodov, znatno manjše od nemškega, je v nekem pomenu značilno, da sta prav pri Slovencih doživljala ugoden odmev. Ne moremo pa mimo Vorančevega dojetja Hamsunove literature. Na to posebej opozarja J. Pogačnik v že navajani razpravi o Jamnici. Po tem je norveški pisatelj v celoti izločil svojega junaka iz resničnosti družbene problematike, da je tema idealistično in ne dialektično zastavljena, manjka ji socialna razčlenjenost in da je lažna. Omenili smo tudi, kako se je oblikoval Vorančev norveški razgled. Največ smo tega navajali v opombah pri natisu zbranega dela, tukaj pa smo navedli še drobne spodrsrljave spomina. Vendar pa Prežihovemu Vorancu ne kaže podtikati tvorstnih »površnosti«. Pisatelj je bil v načelu zvest samemu sebi in je dojemal iz svojega zornega kota po njegovem načelne odstranitve v času in prostoru, kraju. S svojo občutljivostjo je ustvaril najprej svojega posameznega poljedelca v spopadu z zemljo, naravo. In tako lahko zapišemo, da je prav to sprožilo zametek monumentalne, celostne storije o dihurskem tudi duhovno osamljenem rodu, ki iz nuje iz svojega gona izzove svoj tragični konec – ob zmagi nad pošastjo. To ni le novela, ne le povest, temveč sintetično napisani roman, zgodovina prekletstva osamljenega poljedelca in njegovega rodu v spopadu z živo zemljo in njenimi pošastnimi čeljustmi. A bila so suha leta, ko so »njive dajale štirikratno seme« in si je ob žetvi rekel: »Tako bi nosil vse življenje...« So to blaginjo za čas priklicale Žalik-žene, ki jih je, kakor vemo, kot romantično navlako izčrtal urednik? Ni dvoma, da je prav pri tej pripovedi delovala antitetična naravnost.

Ko pa se je Lovro Kuhar lotil širše zasnovane zgodbe o soseski, je minilo kar nekaj let; medtem se je obogatila njegova izobraženost. Premaknila so se vsekakor tudi njegova notranja sorazmerja v samem intuitivnem območju. Pod tem naj bi razumeli tudi nadzor nad njimi in vdiranje raznih racionalnejših sestavin in vsebin. Če hočete tudi ideoloških, celo političnih vsebin. Zgodilo se je, da se je pisatelj razgled tudi v celoti, ne le oblikovno, umiril, razširil in pripoved je postala manj priostrena. Kritiki so romanu očitali razbitost, nekonsistentnost, tu in tam celo manj umetniškosti kakor pri novelah. Tempo in napetosti pri Boju na požiralniku se res razlikuje od Jamnice ne le zaradi zunanje zajetnosti, temveč predvsem zaradi vsebinskega obsega, v ospredju je to le kolektivni roman – roman prostora: soseske. Pisatelj se ni več osredičil na prekletstvo zemlje, pa čeprav zelo stvarno označuje krizno novejšo obdobje slovenske vasi, ko piše: »še dvajset let ni bilo treba, da se je posestno stanje v Jamnici že vidno premaknilo v škodo kmetskega stanu. Vendar Voranc ni izničil vztrajnosti Jamničanov »ne dobrih ne slabih ljudi«. Kljub pomnoženi zbirki Leviathanov – od finančnega kapitala do njegovih čisto obrobni pomočnikov, vseh, ki nevidno srebrijejo kmečki jamniški znoj. Prof. Slodnjak tudi sklepa, da Voranc kljub svojemu namenu ni mogel umetniško in družbeno definitivno zavrniti Hamsunovega romana Blagoslov zemlje.²⁴

Kot epilog tej oslabljeni in omrtvljeni antitetičnosti, a ne romana, preberemo

²² J. Medved, Mežiška dolina, Lj., 1967.

²³ Slovensko slovstvo, 1968, 413.

²⁴ Slodnjak, op. cit., 426.

v zadnjem, končnem poglavju opis o vigrdnem delu starega Sečnjaka (po vzoru očeta), in se to glasi: »Nekega jutra ga je Jamnica zagledala, kako je golorok oral v beli srajci. Njegov močni glas, s katerim je kričal nad volmi in ki se je razlegal čez vso kadunjo tja do gore, je napovedoval Jamničanom začetek novega spopada njihove večne borbe z zemljo.«

S pomočjo marksistične sistematike je obravnaval dela Prežiha Mirko Messner, zavrnil je iz omenjenega zornega kota vrsto analizatorjev Vorančevih stvaritev, ki jih je ovrednotil kot prispevek revolucionarnega pisatelja pri oblikovanju socialističnega realizma.²⁵

Vsekakor nastopa tudi v primerih preučevanja Prežihovih spisov določena antitetična naravnost.

M. Messner navezuje svoj komentar k Hamsunu na profesorja Zadravca predstavitev Vorančeve groteske, saj le-to prav bistveno pojasnjuje in dopolnjuje obseg Prežihovega nasprotovanja poveličevanju kmetstva.²⁶

Prežihov hamsunski inventar bi seveda omogočil še razširitve, naj omenimo samo še članek M. Kolarja v letošnji prvi številki Koroškega fužinarja.

Nasprotje ali pa sorodno dojemanje sveta naj imenujemo kot manj obrazložljivo dvojnost, ki se izpričuje pri Vorancu v primeru francoskega provansalskega pisatelja Jeana Gionoja (1859–1970). O bližinah med obema in nasprotjih je razmišljalo že zdavnaj kar nekaj preučevalcev.²⁷

Ohranila se je tudi Vorančeva malo protislovna presoja (1946) o romanu Črna zvezda.²⁸ Pohvalil je zgradbo, opis psihologije oseb, a sklenil: »Ko sem to reč prebral, mi je leglo na dušo nekaj neprijetnega, nekaj nezdravega. Tak vtis sem imel, ko sem bral dela Gionoja v francoščini, ki je pesimist, spiritualist in kaj še vse.« J. Pogačnik pravi v že navajani študiji, da je Prežih med pisanjem Jamnice tega pisatelja preučeval. Bral naj bi bil dela, ki so izšla pred 1939. l., 1924 *Accompagnée de la flûte*, (Ob spremljavi piščali), 1929 *Colline* (Grič), 1930 *Regain* (Zetev), *Présentation de Pan* (Predigra Pana), *Manosque des Plateaux* (Manoska na visokih planotah), *Naissance de l'Odyssee* (Rojstvo Odiseje), 1931 *Le Grand Troupeau* (Velika čreda), 1932 *Jean le Bleu* itd.²⁹

Prežihov še ni mogel brati Žetve v slovenščini, ki jo je prevedel Janez Škržolec: Emilijan Cevc, in je delo izšlo 1943. l. pri Slovenčevi knjižnici, torej v letu, ko so ga aretirali in spravili v zapor. Mogel pa bi prebrati to ali katero izmed del Gionoja v francoščini, nanj bi ga navedla lahko kmečka snov. Prav v tem delcu, noveli bi lahko prebral, kako je Provansalec uporabil motiv nesreče pri delu – izkopavanju vodnjaka. Tvegani izkop prevzame privandrani delavec iz Piemonta v stiski. Gre za krajšo epizodo, oblikovana je bolj skromno, kakor je to napisal v noveli *Vodnjak Lovro Kuhar* in je to izšlo *Pod lipo* 1925. l., a je tudi to novelo predvidel za natis v zbirki (F. Kozaku, 1938.) V Gionovem leposlovju pa je naletel še na eno prvinsko sorodnost – v Provansalčevem slogu, v antropomorfizmih. Tudi pri Gionu »steza odpira svoja usta«, kakor imajo Vorančevi požiralniki svoje požrešne čeljusti. Zemlja je pri enem pisatelju nenasitna, požrešna, pri drugem svinjska.

Pri pogovoru z J. Vidmarjem (17. 5. 1965) je pisec teh vrstic izvedel, da se je ta francoski pisatelj zdel kritiku »odvraten in ga je kot fašista odklanjal.« Prežih se je

²⁵ Mirko Messner, *Prežihov Voranc und die Bauern*, Klagenfurt–Celovec 1980.

²⁶ *Franz Zadravec, Groteska v Prežihovi prozi*, SR 1974, 2.

²⁷ J. Koruza, opombe k ZDII, J. Pogačnik, uvod k Jamnici, 1980, D. Druškovič, *Nrazgl* 1982, 8.

²⁸ ZDX, 579.

²⁹ Claudine Chonez, *GIONO par lui-meme*, France 1961.

tem kritikovim označitvam čudil. Giona je že bral, ko sta o tem govorila menda v letih 1939–41, in se je Voranc nekajkrat oglašal pri njem. Lovra Kuharja je najbrž privlačila njegovi podobna usoda, konkretnost pri opisovanju, senzualnost, resničnost pri upodabljanju provansalske soseske, pa vednost, da je Francoz bil v mladosti pastir, pa samouk, sin vaškega čevljarja in perice. Predvidimo lahko tudi, da je Voranc prebral Gionov avtobiografski roman z opisi provansalčevega otroštva in pa opisi pisateljevega doma in staršev: *Jean le Bleu* (1932). V četrtem poglavju *Oiseleirie* (Ptičnica) opisuje Giono, kako je njegov oče gojil v svojih kletkah ptiče. A prizor večernega krmljenja je tankočuten opis. Pozornost namenja pisatelj tako navadnim ptičem, predvsem pa plemenitemu slavcu, ki je s tankim glaskom rahlo jokal čisto zase. Dopusčen nam je razmislek o precej daljni in oddaljeni pobudi. Prežih je, kakor misli J. Koruza, na poletje 1939 začel pisati novelo o ptičem človeku – Kurjak.

Nikjer pri Prežihovem odnosu do Gionoja, niti pri J. Vidmarju niti drugače nismo našli na podatek, da je Provansalec pretrgal (1936) s francoskimi komunisti, ki jim je bil naklonjen, niti da je napisal in publiciral 1938. l. sporočilo kmetom o revščini in miru, spis, ki ga je uvrstil pri takratnem razporejanju za ali proti fašizmu na desnico.³⁰

Antitetičnost se pri Vorancu izpričuje tudi na idejni ravni. V nekaj primerih v njegovih opozorilih. Znana je razlaga v uvodu novele *Samorastniki*: ob družbenih, splošnih zakonitostih so še druge okolnosti, družinske, soseskine razmere, ki so odločilne v življenju in pri njegovi upodobitvi. Še bolj določno se je izrazil v pismu uredniku Ferdu Kozaku ob Plamenčevi kritiki Cankarjeve proze, češ da ni ne literarno ne politično pravilno, da kritik ne pozna življenja in zahteva, naj bi Cankar slikal »geometrične figure«. Voranc je obljubljal, da bo sam zavrnil omenjeno pisanje, odgovor je zatem napisal in objavil Branko Rudolf. Po vojni je Lovro Kuhar napisal dve predavanji za Društvo slov. književnikov (1945) in za kongres zveze književnikov v Jugoslaviji. Pisatelj se v prvi vrsti ni ukvarjal s teorijo ustvarjanja in podobnim, njegovega imena ne najdemo tudi v okviru Krleževih prizadevanj za svobodnost pisateljstva.³¹ Če primerjamo članke Lovra Kuharja na temo narodnostnega slovenskega vprašanja, posebej tiste, ki zadevajo Koroško in plebiscit (1920), se nam odkrije pisateljev ideološki, nazorski in politični pogled, kar mimogrede takole označuje v pismu D. Gustinčiču: »... slučajno je danes solzava obletnica koroškega plebiscita, solzava za naše malomeščanstvo.« In ves v dobrni meri političen in zgodovinski roman *Požganica* temelji na tej antitezi od bojev za slovensko mejo do boja jazbinske soseske za planino. Ne kaže tukaj na drobno obnavljati vsega, kar je ob *Požganici* že domišljeno, celo natisnjeno, bodisi v opombah k ZDVI ali v drugih publikacijah.

Vorančev primer nam pove, da lahko pri ustvarjanju po zgodovinski snovi zbudimo antitetično pobudo tudi delo z isto tematiko, a vendarle pod ravnijo, kakršno je že dosegal Prežih. Med množico pretežno evropskih avtorjev, ki so pisali po snovi iz prve svetovne vojne (večina je našeta v glavni opombi k ZD V), nas navaja k razmisleku roman dr. Boda Kaltenböcka, *Armee im Schatten* (1932). Dosegel je kar precej ponatisov. Avtor, upokojeni oficir c. k. vojske, je živel na Dunaju. Kot zagovornik nacizma se je znašel celo v zaporu 1936–37, in to v času, ko je bil v teh zaporih Lovro Kuhar in tam snoval pa pisal tako plebiscitni roman kakor tudi roman

³⁰ B. Poirot-Delpech, *Limites de la candeur* (Meje nedolžnosti), *Giono pacifiste, le monde*, 15. 7. 1983.

³¹ ZDX, 265, 565 in 590–601; Jože Koruza, *Prežihov Voranc in ljudska tradicija*, SR 1976, št. 1.

Doberdob. Kaltenböckov roman je ironiziral tudi recenzent v *Književnosti* (1933) in ta zapis bi mogel prebrati Voranc. Dejstvo, da ta pisatelj opisuje 17. pešpolk kranjskih Janezov, bi govorila za podmeno o negativni antitetični pobudi za Prežiha. Nemško avstrijski avtor prikazuje sožitje med oficirji nemške narodnosti in slovenskimi vojaki. Kot slogovno prvino uporablja ta avtor nekaj slovenskih besed, sičnike pri imenih, celo slovenski dialog in pa kitico Regiment po cesti gre. O Doberdobu, kraju silovitih bojev, govori kot kraju obrambe slovenske domovine, za prihodnost omenja celo federalizem v okvirih Avstrije. Lovru je najbrž za zadnji del, Judenburg, ta pripoved vendarle omogočila pogled na drugo stran opisovanja podobne snovi. Drugo sestavino v antitetičnosti je prispeval po pisateljevi izjavi Davorin Ravljen s pripovedjo Črna vojska. Takole je Voranc pojasnil uredniku F. Kozaku, da je skušal pri opisovanju madžarskega bataljona rešiti vsaj nekaj solidarnosti. »Češ da je gospod Ravljen v svoji Črni vojni pokazoval dogodek s strašno šovinistično hujskarijo.«³²

Dr. Vladimir Kralj je v svojem razmišljanju o pisatelju in njegovih Solzicah zapisal, da te niso le ključ za razumevanje Prežihovih del, marveč tudi ključ njegovega življenja.³³

In res so Solzice tudi potrdilo o pisateljevi antitetični naravnosti. O zbirki pravita J. Koruza in E. Rajh, ki sta se posebej ukvarjala z njeno genezo, kako je želel v slovenski mladinski literaturi s svojim primerom zavrniti tako imenovano cicibanstvo – epigonstvo Župančiča. O tem je govoril tudi s pesnikom, ki se je z njegovo namero strinjal. Cicibanstvo, ki ga je z vso vznemirjenostjo odklanjal, mu je pomenilo življenjsko odmaknjenost. Prežih je z nekaj izjavami dopolnjeval svojo obrazložitev celo z epitetonom, da je napisal zbirko iz žlehtnobe; tako Oskarju Hudalesu, pa tudi Marici Čepe.

Razumljivo bo, da je obravnavana naravnost le ena izmed pisateljevih bolj ali manj obseženih ustvarjalnih vsebin. Pri pregledovanju pa smo srečavali še globlje pisateljeve vzgibe, tudi takšne, ki ne ločujejo, temveč kažejo tudi na nekaj identičnosti pri treh obravnavanih pisateljih.

V Solzicah je povedal Voranc, kako je čutil kot otrok, ko se je zagledal v domači vrh v jutranjem svitu, tako tesno je zrasel z vsem, kar ga je obdajalo in kar je občutil, ko da je vse to del njegovega lastnega bitja. Zdelo se mu je, da je včasih gledal samega sebe. Tudi v Hamsunovem Panu doživlja na začetku junak, kako se je v njem šele v gozdu v njegovi notranjosti vse umirilo. Pri Gioniju pa navaja Chonezova, kako je človek rasel kot identično bitje s čistimi stvarmi sveta, z zvezdo, z listom, z jagnjem ali valom.

Pri vseh treh naletimo na nekakšno osebno nazorsko bližino; to za Prežiha imenuje Marjan Kramberger imanentizem, ki pa ne pozna nadfizičnih svetov, Chonezova govori o Gioniojevem panteizmu in rustikalnem materializmu, naposled pa de Mendesohn trdi, da je bil Hamsun prav tako »pogan« kakor Giono.

Vendarle pa moramo imeti pred očmi, da so vsi trije živeli v obdobju prevlade velikih despotij in da je bil Lovro Kuhar od drugih dveh prav na nasprotnem polu.

³² ZDV, 268.

³³ Noja 1949, št. 10.